

**ŞƏXSİ TƏHSİL MÜTALİƏSİ
VƏ KİTABXANALARDA ONUN TƏŞKİLİ**

S. RZAYEV
A.ƏHMƏDOVA
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə şəxsi təhsil müntaliəsinin məqsədi və məzmunu izah edilir, bu sahədə kitabxanaların məqsədyönlü fəaliyyəti şərh olunur.

Oxucular arasında kompleks tərbiyə işi aparmaq imkanına malik olan kitabxanalar oxucuların şəxsi təhsil müntaliəsinin təşkili sahəsində çoxcəhətli fəaliyyət göstərirlər. Kitabxanalarda oxucuların şəxsi təhsil müntaliəsini təşkil etmək üçün onların müntaliə sorğularını ödəyə bilən müvafiq kitab fondu olmaqla bərabər, burada xidmət işini elmi əsaslar üzrə qura bilən mütəxəssis kitabxanaçılar işləyir.

Şəxsi təhsil müntaliəsi nədir?

Şəxsi təhsil – hər bir şəxsin konkret tədris müəssisəsindən və tədris programından kənar öz mənəvi tələbatını və intellektual ehtiyacını ödəmək məqsədilə müstəqil müntaliə ilə məşğul olması deməkdir.

Şəxsi təhsil müntaliəsinin ən mühüm səmərəli nəticəsi şəxsiyyətin kamilləşməsidir. Məlumdur ki, hər bir fərd şəxsiyyət tituluna malik olmur. Fərddən fərqli olaraq şəxsiyyətdə onun yaşadığı cəmiyyətin sosial əhəmiyyət kəsb edən cəhətləri və sosial münasibətləri mərkəzləşmiş şəkildə təcəssüm olunur. “Şəxsiyyət” yüksək zəkallığı, öz hərəkət və davranışı üçün məsuliyyət hissini, şəxsi ləyaqət və başqa yüksək mənəvi keyfiyyətləri özündə təcəssüm etdirən insandır. Şəxsiyyət müstəqil, sosial cəhətdən fəal olan adamdır. Şəxsiyyətin başlıca cəhəti onun sosial fəaliyyətidir (1). Bu baxımdan şəxsiyyətin sosial fəaliyyəti onun idraki fəallığını gücləndirir. Buna müvafiq olaraq mənəvi tələbatı artır, genişlənir.

Məlum həqiqətdir ki, insanın mənəvi tələbatı genişləndikcə o, daha çox məlumatlanmaq, kamilləşmək, zəngin informasiya kanallarından daha çox səmərələnmək istəyində olur. Artıq bir çox əsrlərdir ki, insanın mənəvi tələbatının ödənilməsində müntaliənin ən böyük imkana malik olması bir həqiqət kimi qəbul olunur. Bu cəhətdən ayrı – ayrı fərdlərin idraki fəallığının yaranmasında, fəallaşma ilə əlaqədar mənəvi tələbatlarının ödənilməsində kitabxanalar mühüm rol oynamaq imkanına malikdir.

Bu halda sual ortaya çıxır ki, ayrı-ayrı fərdlərin idraki cəhətdən fəallaşmasına kitabxanalar necə təsir göstərir? Cavab olaraq deyək ki, kitabxanalarda oxucularla fərdi işlər aparılmaqla bərabər, həm də müxtəlif məzmunlu və

müxtəlif formalı kütləvi tədbirlər keçirilir. Belə ki, müxtəlif marağa, müxtəlif intellektual imkana və dünyagörüşə malik oxucu qruplarının istəyinə müvafiq olaraq kitabxanalarda rəngarəng mövzularda təşkil olunan kitab müzakirələri, oxucu konfransları, disputlar, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, görkəmli elm, ixtisas və peşə sahibləri ilə görüşləri iştirakçılarda özünəməxsus mənəvi tələbat yaradır, konkret məsələyə maraq oyadır. Yaranan hər bir maraq insanda mütləq tələbatına çevrilə bilər. Demək, kitabxanalar insanlarda həm mənəvi tələbat yaratmaq, həm də bu tələbatı ödəmək imkanına malik müəssisə kimi cəmiyyətin həyatında ciddi rol oynaya bilər.

Bu fikir artıq bəşəri məzmun kəsb etmiş və dünyanın müxtəlif təşkilatlarının rəsmi bəyanatlarında öz əksini tapır. Məsələn, yaşlıların təhsili haqqında Hamburq Bəyannaməsində bu barədə maraqlı və həyati əhəmiyyət kəsb edən fikirlər söylənilmişdir (2).

Yaşlıların şəxsi təhsili ilə əlaqədar həm Hamburq Bəyannaməsində, həm də Lissabon Bəyannaməsində əsaslı şəkildə izah olunur ki, şəxsi təhsil şəxsiyyətin mənəvi tələbatına müvafiq öyrənmək obyektivi olan problemlərin sərbəst seçilməsi, informasiya mənbələri ilə müstəqil işləmək, bilik səviyyəsini yüksəltməkdir. Əlbəttə insanların öyrənməklə əlaqədar bu istəkləri yalnız kitabxana şəraitində mümkündür. Ona görə də hər bir kitabxananın ümdə vəzifəsi oxucuların hər növdən olan mütləq sorğularının operativ, dolğun ödənilməsi kimi izah olunur.

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyildiyi kimi, “Kitabxana xidmətinin vəzifəsi kitabxana sərəvlərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasından, onların əhali arasında geniş təbliğindən, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş yetişdirilməsinə fəal yardım etməkdən ibarətdir”(3).

İnsanın rəngarəng və müxtəlif məqsədli fəaliyyətləri sırasında mütləq ilə əlaqədar fəaliyyətinin nəticəsi daha aydın və səmərəli şəkildə hiss olunur. Çünki mütləq nəticəsində əldə edilən hər bir nailiyyət özünü real həyatda, təcrübədə biruzə verir və gələcək həyat fəaliyyətində qazanılacaq istənilən uğur bu günün mütləqsinin səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Hər bir oxucunun mütləqsinin səviyyəsi onun mütləq mədəniyyəti səviyyəsindən birbaşa asılıdır. Ona görə də kitabxanalarda, xüsusilə kütləvi kitabxanalarda, eləcə də uşaq kitabxanalarında oxucuların mütləq mədəniyyəti səviyyəsinin yüksəldilməsi kitabxanaçıların daim diqqət mərkəzində olur.

Mütləq mədəniyyəti dedikdə, mütləqin həyati əhəmiyyətini dərk etməklə mütləq marağına malik olmaq, bu marağa müvafiq sorğular müəyyənləşdirmək və həmin sorğular üzrə ədəbiyyatı kitabxana şəraitində əldə edə bilmək, bu məqsədlə müxtəlif məlumat aparatından, biblioqrafik vasitələrdən istifadə edə bilmək, nəhayət əldə edilən ədəbiyyatı şüurlu və yaradıcı şəkildə

mütaliə etmək bacarığı nəzərdə tutulur. Bu sahədə kitabxanaların qarşısında təlimatlandırıcı iş aparmaq vəzifəsi durur. Özlərinin mütaliə tələbatlarını ödəmək məqsədilə müvafiq ədəbiyyatı seçmək üçün kitabxanaya müraciət edən oxuculara kitabxananın həm kataloq və kartoteka sistemindən, həm də məlumat – bibliografiya aparatından istifadə edə bilmək qaydalarını izah etmək vəzifəsi durur. Bununla kitabxanaçılar həm oxucuların lazımı ədəbiyyatı sərbəst seçə bilmək bacarığı aşılənmiş olur, həm də hər xırda sorğu üçün kitabxanaçılara müraciət etməyin qarşısını alırlar.

Kitabxanaçılar bu məqsədlə öz kitabxanalarında mövcud olan kataloq və kartoteka sisteminin məzmunu və quruluşu haqqında oxucularda aydın təsəvvür yaratmaq üçün həm fərdi, həm də qrup halında izahat işi aparmalı olurlar. Bu izahat işlərində kitabxanaçılar kitabxanada mövcud olan müxtəlif növlü kataloqların hər birinin oxucuların hansı sorğusuna cavab vermək imkanını aydınlaşdırırlar. Oxucular bilməlidirlər ki, müxtəlif növlü kataloqların hər biri oxucuların suallarına cavab verə bilmək imkanı baxımından o birindən əsaslı şəkildə fərqlənir.

Oxucuların kitabxanadan və kitabdan istifadə edə bilmək bacarığını və səriştəsini məhz kitabxanaçılar tərbiyə etməli olur. Kitabxanaçılar çalışırlar ki, kitabxanaya öz sorğusuna cavab almaq üçün gələn hər bir oxucu kitabxanada davranış qaydalarından tutmuş, lazım olan ədəbiyyatın araşdırılması, seçilməsi, onun səmərəli mütaliəsi və qiymətləndirilməsi məsələsinə qədər hər şeydə sərbəst fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olsun, mütaliyəyə yaradıcı münasibət bəsləyən bir şəxsiyyətə çevrilsin.

Bəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan mütaliə mədəniyyətini cəmiyyət daxilində formalaşdırmaq, onu ictimai hadisəyə çevirmək üçün kitabxanalar həm müasir, həm də klassik təbliğat üsullarından istifadə edirlər.

Əlbəttə, təbliğat üsulu dedikdə, bu və ya digər ədəbiyyat nümunəsi haqqında sadəcə məlumat verilməsi nəzərdə tutulmamalıdır. Əhalini kütləvi mütaliyəyə cəlb etmək üçün toplanmış mədəni sərvətlərin əhaliyə mümkün qədər çox yaxınlaşdırılması tələb olunur. Bu məqsədlə kitabxanalar müxtəlif kütləvi təbliğat vasitələrindən istifadə etməklə bərabər, həm də radio və televiziya verilişlərində kitaba və mütaliyəyə maraq oyadan, müxtəlif ədəbi əsərləri kütləvi dildə təbliğ edə bilən daimi rubrikalar apara bilirlər.

Məlumdur ki, bu gün ölkəmizin müxtəlif kitabxanaları əhalinin mütaliyəyə olan marağını artırmaq üçün təbliğat işinin klassik vasitələrindən, əyani, şifahi və mətbuat təbliğatı üsullarından istifadə edir. Bu cəhətdən kitabxanalarda təşkil olunan kitab təqdimatlarına, kitab müzakirələrinə, bibliografik icmallara, disputlara, müəlliflərlə görüşlərə yeni məzmun, forma tətbiq olunmalıdır.

Müxtəlif məzmunlu kütləvi tədbirlər oxucuların, xüsusilə gənc nəslin təfəkkürünün, intellektual səviyyəsinin formalaşmasında həlledici rol oynayır.

Bütün dünyada olduğu kimi respublikamızın kitabxanaları təşkil etdikləri kütləvi tədbirləri öz hüduqları çərçivəsində deyil, ümumtəhsil, ali və orta ixtisas məktəblərilə, eləcə də başqa mədəni – maarif müəssisələri ilə əlaqəli şəkildə keçirməklə, daha geniş oxucu kütləsini əhatə etməklə cəmiyyətin mütaliə fəaliyyətinin genişlənməsinə lazımi təsir göstərir.

Kitabxanaların oxuculara təsir mexanizminin çoxcəhətliliyini görüb, onların fəaliyyətini ümumiləşdirən professor A.Xələfov yazır: “Kitabxanalar bəşəriyyətin mədəni sərvətlərini toplayan, mühafizə edən, ictimai istifadə üçün nəsilədən – nəsilə çatdıran, cəmiyyətin tərəqqi və inkişafında yaxından iştirak edən, cəmiyyət üzvlərinin mədəni və intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək edən... öz ətrafında böyük oxucu dairəsi toplayıb onlara informasiya və kitabxana xidməti göstərən, oxucuların tələbatını ödəməklə mütaliə prosesinə kömək edən sosial instituttur”(3).

Məhz bu institut hər bir fərdin intellekt baxımından cəmiyyət üçün yararlı olması ideyasına müvafiq olaraq, mütaliənin daha kütləvi xarakter almasına, oxucuların daha səmərəli mütaliə etmək səriştəsinin formalaşmasına çalışmalı, oxucuların müxtəlif mütaliə sorğularının tam, dolğun və operativ ödənilməsinə nail olmalıdır.

Ölkədə bu sahədə qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün kitabxana fondların profilə uyğun tamlığına və kitabxanaların mütəxəssis kadrlarla təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Məlumdur ki, kitabxana fondlarının tamlığı oxucu sorğularının ödənilməsi prosesində “yox” cavablarının aradan qaldırılması ilə bərabər, həm də şəxsi təhsil mütaliəsinin kompleks məzmun kəsb etməsinə kömək edir. Şəxsi təhsil mütaliəsinin kompleks məzmun kəsb etməsi üçün kitabxanalarda ədəbiyyat təbliğinə kompleks yanaşmaq tələb olunur. Ona görə də oxucuların hərtərəfli inkişafına kompleks yanaşmanın aparıcı sahəsi olan ədəbiyyatın kompleks təbliği kitabxanaçılar tərəfindən düşünülmüş elmi əsaslar üzərində qurulmalıdır.

Bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün kitabxanaların abonement və qiraət zallarında çalışan hər bir kitabxanaçı öz fəaliyyətini kitabların qiymətləndirilməsinə, seçilməsinə və məqsədyönlü tövsiyyəsinə həsr edərək öz oxucuları ilə sistemli şəkildə fikir mübadiləsi etməli, onlara lazımi məsləhətlər verməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Sosiologiya. Dərslik. Bakı, 2005, 55 s.*
2. *Yaşlıların təhsili haqqında Hamburq Bəyannaməsi. "Təhsil gündəmi", 2003, 26 sentyabr.*
3. *Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi. Dərslik. 2 hissədə. H.1. Bakı, 2004, 328 s.*

**READING OF PRIVATE EDUCATION AND PROBLEMS
OF IT'S FORMING IN LIBRARIES**

S.M.RZAYEV, A.N.AHMADOVA

SUMMARY

Purpose and maintenance of the reading of private education is explained in this article. In article is commented expedient activities of the library.

**САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЧТЕНИЕ И ЕГО ЗАДАЧИ
ФОРМИРОВАНИЯ В БИБЛИОТЕКАХ**

С.М.РЗАЕВ, А.Н.АХМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

В статье поясняется цель и содержание самообразовательного чтения и, также излагается целесообразная деятельность библиотек в этой сфере.